

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

MB ./ riksåklagaren ang. försök till dråp

(Göta hovrätts, avd. 2, dom den 30 november 2012 i mål nr B 2929-12)

Högsta domstolen har förelagt mig att skyndsamt inkomma med svarsskrivelse. Jag vill anföra följande.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens dom. Jag motsätter mig inte att Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd såvitt gäller frågan om påföljd.

Bakgrund

Åtalet

MB åtalades för försök till mord alternativt grov misshandel enligt följande gärningsbeskrivning.

MB har natten till den 13 juni 2012 på fastigheten --- i Örebro kommun försökt beröva RL livet. Brottet har ej kommit till fullbordan. Fara härför har emellertid förelegat.

MB har därvid olovligen berett sig tillträde till Ls villa och där med en större kökskniv huggit flera gånger mot Ls kropp, främst bröst och huvud samt även hållit fast och återtagit kniven då målsäganden höll handen runt knivbladet. Ett av huggen har orsakat perforering av bröstkorgsväggen med luftläckage in i bröstkorgen och en delvis kollapsad lunga samt blödning i lungsäcken. Vidare har L åsamkats sårskador på bröstkorgen, höger axel, vänster handflata och höger yttre fotknöl, avskurna senor och nerver på fingrar, rispor och sår på vänster skuldra och ovanför vänster öra, skada på buken, avfläkning av överhud på höger långfinger, underhudsblödning under ögonen samt skrapsår på armbågarna.

MB åtalades också för skadegörelse.

Det rättspsykiatriska utlåtandet

I målet har ett rättspsykiatriskt utlåtande inhämtats.

I det rättspsykiatriska utlåtandet i målet görs bedömningen att MB har begått gärningen mot RL under påverkan av en allvarlig psykisk störning. RL bedöms ha haft av droger (amfetamin samt nätdrogerna etylon och pentedron¹) betingat psykotiskt syndrom vid tiden för gärningen. Under denna tid har hans

¹ Etylon och pentedron ingår i den farmakologiska huvudgruppen syntetiska katinoner. Preparaten är inte narkotikaklassade i Sverige. Pentedron förväntas bli narkotikaklassat i Sverige den 1 februari 2013.

verklighetsanknytning sviktat och han har haft såväl syn- som hörselhallucinationer samt paranoida vanföreställningar om att vara förföljd. Av det rättspsykiatriska utlåtandet följer också att MB inte längre lider av en allvarlig psykisk störning och att det därmed saknas förutsättningar att överlämna honom till rättspsykiatrisk vård enligt 31 kap. 3 § brottsbalken. Vidare framgår av utlåtandet att bedömningen gjorts att MB haft en nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd och en nedsatt förmåga att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Enligt utlåtandet har vidare de droger som MB har missbrukat varit helt avgörande för uppkomsten av det kortvariga psykotiska tillståndet, vilket bedöms ha utgjort en allvarlig psykisk störning vid tiden för gärningen.

Tingsrättens dom

MB förnekade försök till mord. Han erkände att han tilldelat RL ett knivstick mot bröstkorgen och ett knivstick mot axeln och gjorde gällande att gärningen skulle bedömas som misshandel av normalgraden. Han erkände också vållande till kroppsskada bestående i att han av oaktsamhet vållat RL en skärskada i huvudet och de övriga skador som åklagaren angivit i gärningsbeskrivningen.

Tingsrätten dömde MB för försök till mord och skadegörelse och bestämde påföljden till fängelse i sju år.

Hovrättens dom

MB överklagade tingsrättens dom och yrkade att hovrätten skulle bedöma gärningen som tingsrätten bedömt som försök till mord, som misshandel och vållande till kroppsskada samt, oavsett om så sker, bestämma en annan påföljd än ett fängelsestraff.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att hovrätten bedömde gärningen som försök till dråp samt bestämde fängelsestraffet till fem år.

Överklagandet

MB har överklagat hovrättens dom och yrkat att Högsta domstolen ska rubricera gärningen som misshandel och vållande till kroppsskada samt, oavsett rubriceringen, bestämma en annan påföljd än ett fängelsestraff.

MB har till grund för sitt överklagande anfört bl.a. följande. Han har inte haft uppsåt att döda RL. Det framgår inte av utredningen att han insett risken för att RL skulle tillfogas en livsfarlig skada och det faktum att han ringde efter ambulans visar att han inte heller varit likgiltig inför denna omständighet. Han begick gärningen under inflytande av en allvarlig psykisk störning och då det saknas synnerliga skäl att döma till fängelse ska annan påföljd väljas enligt 30 kap. 6 § brottsbalken. Med beaktande av 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken bör straffvärdet understiga fyra års fängelse, även om gärningen rubriceras som försök till dråp. Av utredningen i målet framgår inte att han

tidigare reagerat avvikande på droger eller alkohol och inte heller att han uppvisat de psykiska reaktioner som i det här fallet direkt orsakade hans beteende. Således kan han inte anses ha själv vållat sitt psykiska tillstånd.

MB har som skäl för prövningstillstånd anfört att det är av vikt för den framtida rättstillämpningen att klargöra hur 30 kap. 6 § brottsbalken ska tillämpas och hur de olika omständigheter som påverkar bedömningen ska ställas mot varandra. Vidare är det, enligt MB, av betydelse att klargöra sambandet mellan 29 kap. 3 § och 30 kap. 6 § brottsbalken. Slutligen väcker hovrättens bedömning frågor om prövningen av rekvisitet "självförvållat", vilket även har betydelse för tillämpningen av 1 kap. 2 § andra stycket brottsbalken och vilka krav som ställs på den enskilde.

Grunderna för min inställning

Skuld

De objektiva rekvisiten

Hovrätten har funnit utrett att MB har huggit eller stuckit RL med kniv i bröstkorget, mot huvudet och i båda axlarna. När det gäller hugget/sticket i bröstkorget framgår, enligt hovrättens dom, av rättsintyget att skadan har varit så djup att stickkanalerna har gått ända in i brösthålan, varvid lungsäcken har punkterats och blödning uppstått i lungsäcken samt att denna skada har varit livshotande. Med hänsyn till detta har hovrätten funnit att det har funnits en konkret fara för att RL skulle dö till följd av skadan och att det därmed objektivt sett funnits förutsättningar att bedöma MBs hugg/stick med kniven i RLs bröstkorget som ett försök att döda denne (se 23 kap. 1 § brottsbalken jämfört med 3 kap. 1, 2 och 11 §§ brottsbalken).

Jag delar hovrättens bedömning att de objektiva förutsättningarna för att döma MB för försök att döda RL är uppfyllda.

Redan här vill jag också anföra att jag delar hovrättens uppfattning att MB, som närmast synes ha hållit RL som gisslan, inte har befunnit sig i vare sig någon verklig eller inbillad nödvärnssituation (även om sistnämnda omständighet är att hänföra till brottets subjektiva sida, se nedan).

Det subjektiva rekvisitet

MB har invänt att han saknade uppsåt att döda RL.

Vid, som i detta fall, försöksbrott, har uppsåtskravet karaktär av överskjutande uppsåt. Gärningsmannen ska ha uppsåt att göra något som sträcker sig utöver vad som faktiskt har skett. Detta innebär särskilda svårigheter att bedöma uppsåtet (se NJA 2011 s. 563 och NJA 2012 s. 45).

Även vid gärningar som har begåtts av personer med en (allvarlig) psykisk störning ska en vanlig uppsåtsprövning ske. I princip ska alltså kravet på uppsåt uppfattas på samma sätt beträffande denna kategori som beträffande andra lagöverträdare. Kan gärningsmannen med hänsyn till den psykiska avvikelser inte anses ha handlat med uppsåt ska inte heller något uppsåtligt brott anses begånget. Principen har ansetts vara att uppsåt inte föreligger om en person utan den psykiska störningen, men med samma föreställning om sakförhållandena inte skulle anses handla uppsåtligt. Det har sagts att prövningen av uppsåtsfrågan i de flesta fall torde ge till resultat att uppsåt föreligger (NJA 2004 s. 702). Detta ska dock inte förstås så att uppsåtsprövningen i de fall gärningsmannen hade en psykisk störning ska ske med mindre noggrannhet än i andra fall (se NJA 2012 s. 45)

Sedan hovrätten konstaterat att MB inte haft direkt uppsåt att döda RL och att inte heller insiktsuppsåt förelegat har frågan i stället varit om MB ska anses ha handlat med likgiltighetsuppsåt.

För att likgiltighetsuppsåt ska anses föreligga ska gärningsmannen vid gärningstillfället

- 1) ha insett att det fanns en risk för att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten skulle föreligga (medvetet risktagande),
- 2) varit positiv eller i vart fall likgiltig till att effekten skulle inträffa eller att gärningsomständigheten skulle föreligga. Effekten har inte utgjort ett för gärningsmannen relevant skäl för att avstå från gärningen.

I NJA 2004 s. 176 lägger Högsta domstolen fast riktlinjer för bevisbedömningen avseende frågan om likgiltighetsuppsåt ska anses föreligga. Av dessa riktlinjer framgår att utgångspunkten för bedömningen ska vara omständigheterna vid gärningen, att insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet för effekten eller gärningsomständigheten normalt är tillräckligt för uppsåt, att hänsynslöst beteende, upprörd sinnestämning och gärningsmannens intresse i gärningen är omständigheter som kan göra att uppsåt får anses föreligga även om det inte förelåg en mycket hög sannolikhet samt att uppsåt i allmänhet inte kan anses föreligga när risken enligt gärningsmannens föreställning inte varit avsevärd.

Vidare har Högsta domstolen slagit fast att när de gäller impulsstyrda våldsbrott kan angreppssättet och den effekt som detta typiskt sett är ägnad att orsaka ges avgörande betydelse för uppsåtsbedömningen när det är oklart hur stor sannolikheten faktiskt var eller vad gärningsmannen föreställt sig om denna (se bl.a. NJA 1998 s. 86, NJA 2004 s. 176, NJA 2004 s. 479 och NJA 2011 s. 563).

Högsta domstolen betonar emellertid att riktlinjer av detta slag måste behandlas med försiktighet och urskiljning. Vilka faktorer som är av betydelse för bedömningen av om uppsåt förelegat växlar, i likhet med vid andra bevisbedömningar, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, varvid t.ex. gärningsmannens ålder, mognad och psykiska tillstånd måste beaktas (se också NJA 2002 s. 449, NJA 2004 s. 702 och NJA 2012 s. 45).

Som exempel på faktorer som talar emot att gärningsmannen varit likgiltig, trots uppfattad hög sannolikhet, har i praxis och doktrin angivits handlande i förlitan på att effekten inte ska inträda, gärningsmannens intresse i gärningen samt att gärningsmannen bemödat sig att vidta åtgärder för att förhindra effektens inträde (Asp m.fl., Kriminalrättens grunder, 2010, s. 327).

Hovrätten konstaterar till en början att ett sådant våld som MB har använt sig av i detta fall – dvs. ett knivhugg/knivstick i bröstkorgen med sådan kraft att kniven trängt ända in i brösthålan och där punkterat lungsäcken – typiskt sett anses innebära en avsevärd risk för att offret ska berövas livet, vilket även får anses stå klart för var och en.

I denna del har MB i Högsta domstolen invänt att hovrätten i strid mot bestämmelserna i 30 kap. 3 § rättegångsbalken dömt över andra omständigheter än de som förebringats i målet när hovrätten uttalar sig om knivstickets kraft. Enligt MB är frågan om kraften i knivsticket inte närmare utredd i målet samt kan den omständigheten att skadan är sådan att den varit livsfarlig knappast, på det sätt som hovrätten gjort, tas som intäkt för att den tillfogats med sådan kraft att det måste ha stått klart för MB att den medförde en sådan risk för att målsäganden skulle dödas.

Enligt gärningsbeskrivningen har MB med en större kökskniv huggit bl.a. mot RLs bröst samt har ett av huggen orsakat perforering av bröstkorgsväggen med luftläckage in i bröstkorgen och en delvis kollapsad lunga samt blödning i lungsäcken. Det stämmer visserligen som MB uppgett att frågan om kraften i knivhugget/knivsticket i och för sig inte är närmare utredd och analyserad i målet. Utrett i målet är emellertid att kniven trängt ända in i brösthålan och där punkterat lungsäcken och att det är MB som avsiktligt utfört den handlingen. Jag har inte anledning att uppfatta uttalandet i domen på annat sätt än att hovrätten endast konstaterar att sådan kraft använts som möjliggjort de påvisade skadorna. Jag kan därför inte se att hovrätten har dömt MB för någon annan gärning än den åtalet gäller, dvs. i strid med regleringen i 30 kap. 3 § rättegångsbalken.

Jag delar hovrättens bedömning att sådant våld som MB brukat – typiskt sett, och för var och en – måste anses innebära en avsevärd risk för att offret ska berövas livet.

Som anges ovan får också MBs psykiska tillstånd vid gärningen betydelse.

Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet hade MB en nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd samt en nedsatt förmåga att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

MB själv har i förhör vid tingsrätten uppgett att han givetvis är medveten om att det är livsfarligt att sticka någon med kniv i bröstet, men att han nog inte tänkte i de banorna då. Enligt hovrätten har det inte framkommit någon omständighet som tyder på att MB vid gärningstillfället inte skulle ha förstått att ett knivhugg/knivstick i bröstet typiskt sett innebär en avsevärd risk för att offret berövas livet.

Enligt hovrätten visar utredningen vidare att MB till följd av sina vanföreställningar var mycket upprörd och rädd i direkt anslutning till att han utdelade hugget/sticket och att han, efter det att RL uppmärksammat honom på att han var allvarligt skadad, uppvisat ett mycket hänsynslöst beteende genom att fortsätta sitt angrepp med kniv mot denne. Enligt hovrätten talar dessa omständigheter med styrka för att MB vid gärningstillfället var likgiltig inför att RL skulle kunna dö.

Som tingsrätten anfört talar även MBs uttalanden och hotelser under själva händelseförloppet för att han varit likgiltig till om RL skulle avlida. Bland annat ska MB, enligt RL, ha yttrat: ”Jag har aldrig dödat någon förut, så du blir den första”. Han har också i samtal med polisen flera gånger yttrat att han ska hugga ner målsäganden. Vidare är det utdragna händelseförloppet, vilket tingsrätten också påpekar, av väsentlig betydelse för bedömningen.

Till stöd för att MB vid gärningstillfället inte varit likgiltig inför att RL skulle kunna dö har denne åberopat att han enligt inspelat samtal till polisens länskommunikationscentral under händelseförloppet begärt att bli kopplad till en ambulans eftersom ”en person blöder”. Lika med hovrätten kan noteras att detta samtal ägt rum efter det att MB i tidigare samtal med polisen framfört misstankar om att det inte var polisen han talade med samt framgår det av samtalet att han omedelbart efter att ha begärt att bli kopplad till en ambulans yttrade ”bryts det nu så hugger jag ner han i halsen” ”nästa blir i halsen!”. Som hovrätten anför tyder nämnda omständigheter närmast på att MB hade annat syfte med sin begäran att bli kopplad till ambulans än att hjälpa den knivstuckne RL, nämligen att själv få hjälp mot den upplevda förföljelse han var utsatt för.

Vid en samlad bedömning fann hovrätten att det är visat att MB haft likgiltighetsuppsåt i förhållande till att RL skulle dö av knivhugget/knivsticket i bröstet och att MB härigenom har gjort sig skyldig till försök till uppsåtligt dödande.

Jag instämmer i hovrättens bedömning. Utredningen visar sålunda att MB vid gärningstillfället måste ha insett att det fanns en risk för att RL skulle avlida när han högg/stack honom med kniven i bröstet. MBs upprörda sinnestillstånd och hänsynslösa beteende, innefattande dödshot, innebär att han måste anses ha varit likgiltig inför att MB genom knivhugget/knivsticket skulle avlida. Enligt min uppfattning står klart att MB inte handlat i förlitan på att RL inte skulle avlida. I gärningsögonblicket var RLs död inte ett relevant skäl för MB att avstå från knivhugget/knivsticket.

Rubricering

Hovrätten har, vid en sammanvägd bedömning av omständigheterna, funnit att brottet bör anses som mindre grovt, och därför rubricerat gärningen som försök till dråp i stället för försök till mord.

Precis som hovrätten anfört finns ett antal omständigheter som talar för att brottet ska bedömas som försök till mord. Sådana omständigheter är att MB har angripit RL efter att nattetid ha trängt sig in i dennes bostad samt att angreppet för RL har inneburit svår dödsångest och svårt fysiskt lidande.

Enligt hovrätten får MBs psykiska tillstånd anses medföra att han i gärningsögonblicket inte var införstådd med att det förhållandet att han angrep RL efter att nattetid ha trängt in i dennes bostad, utgjorde en för gärningen objektivt sett försvårande omständighet. I detta sammanhang vill jag betona att täckningsprincipen kräver att den misstänkte har uppsåt till de faktiska omständigheter som föranleder att ett brott klassificeras som grovt, men inte också till att just förevarande omständighet är sådan att den kan föranleda att brottet bedöms som grovt.

Det finns emellertid omständigheter som, vilket hovrätten också anför, talar för en mildare bedömning. Sådana omständigheter är att gärningen framstår som en ren impulshandling till följd av stark rädsla från MBs sida och att han handlat med likgiltighetsuppsåt.

Påföljd

Brottslighetens straffvärde

Straffskalan för dråp är fängelse i lägst sex och högst tio år. Eftersom det är fråga om ett försöksbrott är straffskalan emellertid en annan. Enligt 23 kap. 1 § andra stycket brottsbalken bestäms straffet för försöksbrott högst till vad som gäller för det fullbordade brottet samt får straffet inte sättas under fängelseminimum, om det lägsta straffet för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller mer.

Straffet för ett försöksbrott bör i normalfallet sättas under vad som varit aktuellt om brottet hade fullbordats. Med utgångspunkt från det straff som skulle följa på brottet om det hade fullbordats, bör försöksstraffet i princip bestämmas lägre ju mindre framskridet försöket är. (se bl.a. Lena Holmqvist m.fl., Brottsbalken En kommentar, 23:1 s. 13 f., Martin Borgeke, Att bestämma påföljd för brott, andra uppl. s. 131 ff.).

Vid bedömning av brottslighetens straffvärde i detta fall är särskilt bestämmelsen i 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken av betydelse.

Enligt denna bestämmelse ska i mildrande riktning vid bedömningen av straffvärdet, särskilt beaktas om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Enligt 29 kap. 3 § andra stycket brottsbalken får, om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

I vilken utsträckning straffvärdet ska reduceras blir beroende av i hur hög grad störningen haft inverkan på den tilltalades handlande. Ju större inverkan störningen haft, desto mer bör straffvärdet reduceras. Om den tilltalades tillstånd visserligen inte varit sådant som avses i 30 kap. 6 § andra stycket men ändå legat nära det tillståndet, bör straffvärdet kunna reduceras i betydande mån. Det kan gälla t.ex. om den tilltalade upplevt sig vara styrd av utomstående och därför haft nedsatt förmåga att påverka handlandet. Detsamma kan gälla t.ex. om den tilltalade till följd av alkoholförtäring reagerat på ett icke förutsebart sätt, utan att tillståndet alltså är att anse som självförvållat, och hans eller hennes förmåga att kontrollera sitt handlande därmed blivit starkt nedsatt (prop. 2007/08:97 s. 37).

Den 1 juli 2010 slopades kravet på att förmågan ska ha varit ”starkt” nedsatt (prop. 2009/10:147). Lagändringen var en del av en reform som bl.a. syftade till att ge förmildrande (och försvårande) omständigheter ökat genomslag vid straffvärdebedömningen av brott i allmänhet. Lagändringen förutsätter en mindre restriktiv tillämpning. Fortfarande torde dock normalt krävas att gärningsmannen utan eget vållande hamnat i situationen i fråga (se prop. 1987/88:120 s. 86 och Nils-Olof Berggren, Brottsbalken En kommentar, 29:3 s. 4).

Enligt hovrättens bedömning motsvarar straffvärdet av den brottslighet som MB har gjort sig skyldig till fängelse i fem år. Hovrätten har därvid i förmildrande riktning beaktat att MB då han gjorde sig skyldig till försök till dråp har haft en nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd och anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

MB har haft en nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd och att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Det framgår inte av hovrättens dom hur stor nedsättningen av straffvärdet i förhållande till MBs psykiska störning varit. Härvid kan dock konstateras att MBs psykiska tillstånd inte har legat nära sådant tillstånd som avses i 30 kap. 6 § andra stycket första meningen brottsbalken, att MB enligt hovrättens bedömning själv vållat sitt tillstånd (se nedan beträffande denna bedömning) samt att det faktum att MBs begick brottet under påverkan av en allvarlig psykisk störning torde vara det främsta skälet till att brottet av hovrätten inte bedömts som försök till mord utan som försök till dråp.

Vid straffvärdebedömningen bör också beaktas att det var fråga om ett helt avslutat försök. MB hade sålunda gjort vad som ankom på honom för att brottet skulle fullbordas, varför brottet bör anses nästan lika allvarlig som om det fullbordats.

Med dessa anmärkningar delar jag hovrättens bedömning att straffvärdet för den brottslighet MB ska dömas för bör kunna motsvara fängelse i fem år.

Påföljdsval

Frågan om påföljdsval för psykiskt störda lagöverträdare regleras främst genom 30 kap. 6 § brottsbalken.

Genom lagstiftning som trädde i kraft den 1 juli 2008 ändrades 30 kap. 6 § brottsbalken från att tidigare ha inneburit ett fängelseförbud när brott begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning till att innebära en presumtion för att annan påföljd än fängelse ska väljas (prop. 2007/08:97).

Den som begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska således, enligt paragrafens första stycke, i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse. Fängelse får dömas ut endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska beaktas om brottet har ett högt straffvärde, om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård, om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt samt omständigheterna i övrigt.

Av andra stycket, första meningen, framgår emellertid att rätten inte får döma till fängelse, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Enligt samma stycke, andra meningen, gäller detta dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga genom rus eller på något annat liknande sätt.

Först kan konstateras att bestämmelsen i andra stycket första meningen om förbud mot att döma till fängelse inte är tillämplig i förevarande fall eftersom MB enligt det rättspsykiatriska utlåtandet inte har saknat förmåga att inse gärningens innebörd respektive att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt.

Frågan är i stället om synnerliga skäl att döma MB till fängelse har förelegat.

Hovrätten har funnit att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden till ett fängelsestraff. Härvid har hovrätten lagt vikt vid brottslighetens höga straffvärde, att MB saknar behov av psykiatrisk vård samt att han själv har vållat sitt psykiska tillstånd.

Kravet på synnerliga skäl i 30 kap. 6 § första stycket brottsbalken innebär att bedömningen av om sådana skäl finns ska präglas av restriktivitet samt att en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet relevanta för straffmätning och påföljdsval ska göras (a. prop. s. 38). Exempelvis kan, enligt författningskommentaren, utöver de särskilt nämnda omständigheterna beaktas vilken inverkan den allvarliga psykiska störningen haft på gärningen, om det är fråga om återfall i brott, om det bör tas s.k. billighetshänsyn eller om den tilltalade inte fyllt 21 år vid gärningstillfället (a. prop. s. 38).

Som anges ovan är alltså ett högt straffvärde en omständighet som talar för fängelse och som ska tillmätas betydande vikt. Som ett riktvärde bör, enligt lagens förarbeten gälla att straffvärdet ska uppgå till fyra år eller mer. Riktvärdet fyra år utesluter inte fängelse i fall när straffvärdet är lägre utan ger i stället en anvisning om att fängelse som huvudregel inte ska aktualiseras vid ett straffvärde under fyra år. Straffvärdet är dock av underordnad betydelse i en situation där den tilltalade själv har vållat sitt tillstånd (a. prop. s. 38).

Enligt förarbetena till 30 kap. 6 § första stycket brottsbalken ska för att det ska anses föreligga synnerliga skäl för fängelse i princip krävas att brottets straffvärde är fyra år eller mer och att den tilltalade saknar behov av psykiatrisk vård eller endast har ett begränsat sådant behov. Det kan t.ex. vara fallet när ett mycket allvarligt brott har begåtts under påverkan av ett hastigt övergående psykostillstånd. En annan situation där det kan finnas synnerliga skäl för fängelse är när den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt. Synnerliga skäl kan då föreligga trots att straffvärdet understiger riktvärdet fyra år (a. prop. s. 39 f.).

Även om straffvärdet uppgår till åtminstone fyra år samtidigt som vårdbehovet är av begränsad omfattning kan det finnas omständigheter som talar emot fängelse med sådan tyngd att kravet på synnerliga skäl inte kan anses uppfyllt. En sådan situation kan föreligga när den tilltalade visserligen inte på det sätt som anges i andra stycket första meningen har saknat förmåga att inse gärningen innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt men

ändå legat nära det tillståndet. Ytterligare ett exempel kan vara om billighetshänsyn medför att ett fängelsestraff bör straffmätas till en nivå som ligger avsevärt under fyra år (a. prop. s. 40).

I detta fall talar det höga straffvärdet av dråpförsöket således för fängelse. Vidare talar den omständigheten att MB saknar behov av psykiatrisk vård för fängelse. Vårdbehovet ska, enligt lagens förarbeten, tillmätas betydande vikt vid påföljdsvalet (a. prop. s. 38).

Det förhållandet att den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt är en omständighet som talar för fängelse och är, enligt lagens förarbeten, av betydande vikt oberoende av straffvärdet (a. prop. s. 39). Såväl psykotillstånd som andra tillstånd som anses utgöra allvarliga psykiska störningar omfattas. Den tilltalade ska genom att ha berusat sig, t.ex. med alkohol eller narkotika, eller på annat liknande sätt, t.ex. genom att ha medicinerat i strid mot läkares ordination, själv ha utlöst sitt tillstånd. Det ska ha skett åtminstone av oaktsamhet. Det innebär att det ska vara fråga om frivillig förtäring, medicinering eller dylikt och att den tilltalade ska ha haft anledning att räkna med sin psykiska reaktion. I normalfallet torde krävas att den tilltalade tidigare har reagerat avvikande på t.ex. alkohol. Om den tilltalade inte haft anledning att räkna med det uppkomna tillståndet, är detta inte självförvållat. Vållandet ska vidare ha skett i anslutning till brottet. För att tillståndet ska anses vara självförvållat krävs sålunda att det är direkt föranlett av ett förfarande som den tilltalade med vetskap om sitt sätt att reagera borde ha avstått ifrån (a. prop. s. 39).

När det gäller huruvida MB ska anses själv ha vållat sitt psykiska tillstånd har hovrätten anfört att MB, enligt egna uppgifter, varit vaken under två och ett halvt dygn och under denna tid kontinuerligt intagit en blandning av amfetamin, nättdroger (etylon och pentedron) och alkohol på ett sätt som han tidigare inte hade gjort. Härvid kan tilläggas att MB trots att han tidigare under kvällen började känna sig förvirrad och rädd fortsatte dricka alkohol och ta droger. Även om MB inte tidigare till följd av drogmissbruk har blivit psykotisk med sådana vanföreställningar som de aktuella har han, enligt vad han själv uppgett, reagerat med ökad vaksamhet och misstänksamhet vid tidigare drogintag. Han har också uppgett att han kunde få för sig att hans flickvän varit otrogen, att han var förföljd när han skulle gå hem eller att polisen letade efter honom. Enligt hovrätten får det anses allmänt känt, inte minst bland missbrukare, att en användning av nämnda droger på detta sätt kan leda till en sådan psykisk reaktion som MB drabbats av i detta fall. Enligt hovrätten tyder inget på att MB saknat sådan kännedom. Jag instämmer i det nyss anförda och delar också hovrättens slutsats att MB, även om han inte haft anledning att räkna med just det våld han kom att utöva, får anses ha haft att räkna med sin psykiska reaktion, vilket bör innebära att han själv har vållat sitt tillstånd.

Vid bedömningen av om synnerliga skäl föreligger för fängelse ska, som anges ovan, också beaktas bl.a. den inverkan den psykiska störningen haft på den tilltalades brottsliga handlande. Enligt författningskommentaren är ett starkt samband mellan den psykiska störningen och den tilltalades brottsliga handlande en omständighet som talar emot fängelse. Det gäller särskilt när det kan bedömas att den tilltalade visserligen inte befunnit sig i men ändå legat nära det tillstånd som enligt andra stycket första meningen innebär förbud mot att döma till fängelse. När störningens påverkan på den tilltalades handlande framstår som relativt svagt, är detta en omständighet som, enligt uttalanden i propositionen, kan tala för att välja fängelse som påföljd. Ett svagt samband kan ha förelegat t.ex. om den tilltalade vid tidigare tillfällen har gjort sig skyldig till liknande brott utan att det skett under påverkan av en psykisk störning (a. prop. s. 24 och 39).

Den bakomliggande orsaken till att MB begav sig till RLs bostad och sedan angrep denne var de paranoida vanföreställningar han drabbats av. Enligt det rättspsykiatriska utlåtandet präglas hans agerande vid gärningen av hans sviktande verklighetsuppfattning och uttalade paranoia. MB bedöms i utlåtandet ha varit psykotisk vid gärningen och alltså haft en kraftigt nedsatt förmåga att korrekt tolka verkligheten. Den psykiska störningen måste därför ha haft betydlig inverkan på MBs brottsliga handlande. Några andra motiv för hans handlande synes inte ha framkommit. Det rättspsykiatriska utlåtandet ger dock inte, vilket hovrätten också anför, något stöd för att MBs psykiska tillstånd legat nära den typ av tillstånd som medför fängelseförbud enligt 30 kap. 6 § andra stycket första meningen brottsbalken. Enligt utlåtandet finns ett flertal omständigheter som talar för såväl insiktsförmåga som handlingskontroll vid gärningen.

Brottets höga straffvärde, det faktum att MB saknar behov av psykiatrisk vård samt att han själv har vållat sitt psykiska tillstånd, talar emellertid med sådan styrka för fängelse att den omständigheten att den psykiska störningen haft tydlig inverkan på MBs brottsliga handlande inte med sådan styrka talar emot fängelse att synnerliga skäl för fängelse, vid en sammantagen bedömning, därmed inte kan anses föreligga.

Sammanfattningsvis delar jag sålunda hovrättens uppfattning att det föreligger synnerliga skäl för att bestämma påföljden för MB till fängelse.

Fängelsestraffets längd bör bestämmas till fem år i enlighet med brottslighetens samlade straffvärde.

Hovrättens dom ska således stå fast.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan alltså inte föranleda prövningstillstånd på denna grund (Peter Fitger, Rättegångsbalken, s. 54:26).

Högsta domstolen har, såvitt jag kunnat utröna, inte tidigare prövat något mål som gäller tillämpningen av 30 kap. 6 § brottsbalken i dess lydelse efter den 1 juli 2008. (Refererad hovrättspraxis, se RH 2009:14 om tillämpningen av 20 kap. 6 § och 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken). I detta mål aktualiseras frågan om synnerliga skäl för fängelse föreligger. Vissa klargörande uttalanden om hur bestämmelsen ska tolkas ges i förarbetena till lagen. Ett fall som det här aktuella, ett straffvärde som överstiger fyra år i förening med att den tilltalade saknar vårdbehov, har av lagstiftaren pekats ut som ett tydligt exempel på när synnerliga skäl ska anses föreligga – ett mycket allvarligt brott har begåtts under påverkan av ett hastigt övergående psykostillstånd (se prop. 2007/08:97 s. 39). Frågan är däremot hur dessa omständigheter ska viktas mot den omständighet som enligt förarbetena också ska beaktas, nämligen i hur hög grad den allvarliga psykiska störningen har inverkat på gärningen. Klargörande uttalanden av Högsta domstolen i denna del vore därför av vikt för ledning av rättstillämpningen. Av värde vore vidare uttalanden av Högsta domstolen om under vilka förhållanden en av droger utlöst psykos med förföljelsemani ska anses självförvållad. Som anges i det föregående torde det vara allmänt känt, inte minst för narkotikamissbrukare, att det finns en på intet sätt obetydlig risk för psykiska störningar, t.ex. förföljelsemani och psykoser, till följd av de flesta narkotiska preparat.

Vidare har bestämmelsen i 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken relativt nyligen ändrats. Även om bestämmelsen har prövats genom bl.a. NJA 2012 s. 45 kan det vara av intresse att Högsta domstolen ger vägledande uttalanden om hur stor reduktionen av straffvärdet ska vara i ett fall som förevarande, där gärningsmannens psykiska tillstånd också beaktats i mildrande riktning vid rubriceringen av brottet. Av visst värde vore också Högsta domstolens uttalanden i fråga om det, för en tillämpning av bestämmelsen, krävs att gärningsmannen helt utan eget vållande hamnat i situationen i fråga.

Jag vill emellertid också framföra att Psykiatrilagsutredningen föreslagit att bestämmelsen i 30 kap. 6 § brottsbalken ska upphävas (SOU 2012:17). Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2016. Betänkandet bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Vid en sammantagen bedömning anser jag en prövning av Högsta domstolen av detta mål skulle kunna vara av vikt för ledning av rättstillämpningen. Jag vill därför inte motsätta mig att Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd. Då jag inte ser något prejudikatintresse i skuldfrågan bör ett prövningstillstånd begränsas till frågan om påföljd.

Bevisuppgift

Jag ber om att få återkomma med bevisuppgift för det fall Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet.

Anders Perklev

Hedvig Trost

Kopia till:

Utvecklingscentrum Stockholm
Utvecklingscentrum Göteborg
Åklagarkammaren i Örebro (AM-97756-12)